

södertörns
högskola

UNIVERSITY COLLEGE

Handledare: Inga Brandell

Ht 2005

Ny protest?
En fallstudie av rörelsen Planka.nu

Linda Åkerström

Innehåll

Introduktion	1
Teori	3
Tidigare forskning	3
Sociala rörelser	4
Nya sociala rörelser	5
Analysinstrument	10
Metod och material	12
Metod	12
Material	13
Analys	14
Repertoar	15
P-kassan	15
Andra aktionsformer	16
Organisation	19
Struktur	19
Ledarskap och medlemsbas	20
Mål	23
Motståndare	23
Innehåll	24
Slutsats	27
Resultat	27
Diskussion	29
Bibliografi	33

Abstract

New protest? A case study of the social movement Planka.nu.

Author: Linda Åkerström

The aim of this paper is to analyse the social movement *Planka.nu* with reference to the theory of new social movements in order to engage in a discussion about the presence of “old” tradition and “new” trends. As well as empirical, the purpose is also theoretical and methodological: to examine, and extend, the discussion about new and old social movements. A qualitative method is used. The analytical framework is based on a combination of theories of social movements and new social movements. *Planka.nu* was started in 2003 in Stockholm. The movement uses the Internet to organise free-riding on the public buses and trains with the aim of pressuring regional politicians into fully financing public transportation by progressive taxation. In all aspects discussed, both old and new characteristics were found. Behind a rhetoric that to a large extent resembles that of the traditional Swedish labour movement lies a redefinition of values, ideas and strategies that correspond with the theory of new social movements. By adopting a theoretical outlook on social movements that questions the existence of two divided blocs, a more nuanced discussion of the combination of old and new aspects could be held.

Keywords: Planka.nu, social movements, protest, direct action, civil society.

Introduktion

Det svenska politiska klimatet beskrivs i dagens debatt ofta som präglad av politikerförakt och systemmisstro med en negativ trend bland dagens unga. Valdeltagandet och partiernas medlemstal sjunker, vilket ofta får utgöra beviset för att medborgarna ”glider ifrån” den representativa demokratin och i allt större utsträckning därmed väljer sofflocket på valdagen. På senare tid har enfrågepartier som Junilistan och Feministiskt Initiativ, FI, dykt upp och ytterligare utmanat ett partisystem som länge framstått som stabilt förankrat. Även utanför Sveriges gränser uttrycks oro för demokratins framtid, främst i Västeuropa och Nordamerika (Norris 2002: 3, Dahlgren 2004: xi). Men vid en närmare granskning finner vi hela tiden bilder som tyder på ett brinnande engagemang hos medborgarna i politiska frågor, till exempel vid EU-toppmötet i Göteborg 2001 och nu, under diskussionen om Iraks framtid. Från forskarhåll ifrågasätts också den pessimistiska bilden (Norris 2002: 3) Politiska ”alternativa” kulturer som veganrörelsen, feministiska nätverk och HBT-rörelsen¹ har på senare tid fått stort genomslag. De så kallade ”alterglobaliseringsrörelserna”, där ATTAC kan nämnas som en av de mest uppmärksammade, är också en del av denna utveckling.

Sociala rörelser är, även om de tillskrivs olika vikt av olika teoretiker, samhällsaktörer och en del av det demokratiska systemet. Genom att studera hur medborgare väljer att uttrycka sina åsikter i sociala rörelser, och hur formerna och frågorna skiftar, kan vi nå kunskap om politiskt deltagande. Men hur sociala rörelser förändras säger även någonting om förändringar i det politiska system där de verkar, i samhället i stort och i människors värderingar. Det svenska representativa demokratisystemet har utvecklats med djupa rötter i den sfär mellan familj och politiska institutioner som brukar benämnas det civila samhället. De tidiga massorganisationernas organisation och konfliktlinjer spelade en stor roll vid etablerandet av det system vi har idag. På ett flertal sätt skiljer sig dessa nyare former av politiskt deltagande från traditionella former och därmed innebär de en utmaning för det politiska systemet. Dagens rörelser väcker frågor av ny karaktär samtidigt som de ofta ifrågasätter den traditionella korporativism och kompromissanda mellan statliga och icke-statliga parter som varit svensk politikens kännetecken, det som brukar kallas *den svenska modellen* (Bäck & Möller 2003: 200). Exempelen ovan hör till det som i den teoretiska litteraturen benämns *nya*

¹ Homo-, Bi- och Transsexuella.

sociala rörelser och som uppkom i och med den våg av ökat och förändrat engagemang som startade i Västeuropa och Nordamerika i samband med studentrevolten 1968.

Förändringen har tolkats olika av olika teoretiker. Ronald Inglehart² ser till exempel det förändrade engagemanget hos de sociala rörelserna som uppkom under 70-talet som uttryck för en postindustriell värdeförskjutning hos medborgarna som kräver nya uttryckssätt (Inglehart 2000: 55). Sidney Tarrow³ å andra sidan ifrågasätter graden av innovation. Enligt honom handlar det inte om en ny sorts rörelser utan vissa nya drag inom ramen för en och samma symptom på en kris i det styrande systemet (Tarrow 1998: 9).

Under de senaste årtiondena har antalet politiska uttrycksformer mångfaldigats (Norris 1992: 190). Kan att svinga sig över en tunnelbanespärr vara politik? En rörelse som på senare tid både upprört, skapat rubriker och attraherat medlemmar i Sverige är Planka.nu. Med målet att göra kollektivtrafiken helt skattefinansierad har rörelsen via internet organiserat plankning, det vill säga att åka med tåg, tunnelbana och bussar utan att betala. Planka.nu som politisk aktör befinner sig långt från de traditionella organisationerna och kan sägas vara del av en ny form av kollektivt politiskt deltagande i Sverige jämfört med traditionella former. Samtidigt finns i rörelsens retorik tydliga referenser till klassisk arbetarklassmobilisering. Planka.nu är intressant då de är svårdefinierade utifrån uppdelningen i nya och gamla sociala rörelser och därmed aktualiserar en debatt kring begreppens giltighet.

Syftet med den här studien är att undersöka nutida politiskt deltagande utifrån teorin om nya sociala rörelser. Utöver det empiriska syftet eftersträvas att undersöka den teoretiska diskussionen kring nya och gamla sociala rörelser samt bidra till den genom utvecklandet av ett analysinstrument som söker bättre spegla gradvis förändring hos sociala rörelser.

Planka.nu är ett exempel på ett initiativ som inte följer de traditionella vägarna för politiskt deltagande. Kan Planka.nu sägas vara en social rörelse? I så fall, i vilka avseenden kan den sägas höra till gruppen nya sociala rörelser och i vilken omfattning liknar rörelsen ändå de traditionella massrörelserna?

² Professor i statsvetenskap vid University of Michigan.

³ Professor i statsvetenskap vid Cornell University.

Teori

Tidigare forskning

Planka.nu har under de år initiativet existerat fått stor uppmärksamhet i media. Ingen forskning om Planka.nu har hittats, dock har studier genomförts på andra grupper som i debatten benämns som alternativa, till exempel i Niels Herberts och Kerstin Jacobssons studie om djurrättsaktivister och flyktinggömmare (Herbert & Jacobsson 1999). Studierna har tagit sin utgångspunkt antingen, som i exemplet ovan i aktivisternas tankar och motivering till denna form av deltagande, eller i statens reaktion på rörelsernas aktioner. Som forskning som intresserar sig för den första aspekten kan även nämnas Adrienne Sörboms studie om förändrade attityder till politiskt engagemang (Sörbom 2005). Den här undersökningen kommer att anta en syn på sociala rörelser som politiska aktörer.

Några studentuppsatser som specifikt behandlar Planka.nu inom statsvetenskap och sociologi finns samlade i ett uppsatsarkiv på Planka.nus hemsida (*Press: uppsatser*). Bland dessa finns en B-uppsats i sociologi skriven av Johan Sjöström, som utifrån en serie kriterier hämtade från Håkan Thörns sammanfattning av teorin om nya sociala rörelser vill bedöma om Planka.nu är en gammal eller ny social rörelse (Sjöström 2003). Sjöströms resultat är att Planka.nu i alla kriterier utom ett, *Ifrågasättande av höger och vänster i politiken*, kan sägas vara en ny social rörelse (Sjöström 2003: 16). Det konstateras i inledningen till arbetet att diskussionen kring nya sociala rörelser är komplex men att författaren av praktiska skäl är tvingad att bortse från det och anta ett synsätt som ser gamla och nya rörelser som två separata block (Sjöström 2003: 3). Att utgå från en polariserad uppdelning i nya och gamla rörelser innebär en begränsning då verklighetens rörelser inte kan representeras av liknande dikotomiska idealtyper, något som framhävs inte bara av Thörn utan även av ett flertal andra parter i den teoretiska debatten (Della Porta & Diani 2001: 56). I den här studien antas en syn på utvecklingen som ett kontinuum där rörelser kan vara gamla och nya samtidigt genom att blanda aspekter från äldre och nyare tradition. Ett försök till att skapa ett analysinstrument som kan spegla denna nyansering skall här göras. Traditionell forskning om sociala rörelser har fördelen att den genom att bygga på en längre tradition kan erbjuda mer djupgående teori om aspekter inom politiskt deltagande. Å andra sidan riskerar analyser av dagens engagemang att bli missvisande om inte teorin anpassas efter hur politisk deltagande förändrats. Genom att kombinera teorier som baseras på studiet av traditionella rörelser med teorier som specifikt

riktat in sig på hur nya rörelser skiljer sig från dessa kan analysramen göras öppnare och bredare.

Sociala rörelser

Enligt Alberto Melucci⁴ är en social rörelse en form av kollektiv handling som innebär solidaritet, det vill säga ömsesidigt erkännande om en delad social enhet mellan de som deltar. Det krävs också ett engagemang i en konflikt med en motståndare om ett visst värde. Vidare spränger sociala rörelser den så kallade kompatibilitetsgränsen, gränsen för vad ett system kan tolerera utan att tvingas förändra sin struktur (Melucci 1992: 171). Centralt för studiet av sociala rörelser är konflikt, identitet och kollektivt handlande (Herbert och Jacobsson 1999: 13).

Studiet av sociala rörelser har gjorts utifrån olika ståndpunkter och teoretiska perspektiv, främst inom statsvetenskap och sociologi (för genomgång, se till exempel Della Porta & Diani 2002: kap 1). Området fick ett uppsving under 70-talet då många av studentrevoltens rörelser inte kunde förklaras av vedertagna modeller, främst baserade på en klasskonflikt (Della Porta & Diani 2002: 2). I den litteratur som ägnats åt sociala rörelser anges två skiljelinjer i utvecklingen i västvärlden. Den första inföll under andra hälften av 1800-talet då dåtidens samhällen gick in i, och reagerade på, den moderna, industrialiserade nationalstaten (Herbert & Jacobsson 1999: 14). Dessa rörelser fick stor betydelse för den demokratiska utvecklingen och kapitalismen och tryckerikonsten sägs ha spelat stor roll för dess uppkomst (Tarrow 1998: 43, 66-67). Vad det gäller övergång nummer två finns det en viss konsensus kring att det skett stora förändringar inom ett flertal aspekter av politisk organisering efter 50-talet och att denna utveckling fick sitt genombrott i och med studentrevolten 1968. Tolkningen av denna utveckling samt vilka förändringar som anses vara mest betydelsefulla skiljer sig. Debatten kring nya och gamla former av deltagande är dock inte så enkel som att det skulle finnas en klar och tydlig gräns mellan förespråkare och motståndare till en sådan indelning. Tarrow hör till de mer kritiska i diskussionen. Även om förändringen både konstateras och uppmärksammas vill han, som nämndes i inledningen till denna studie, inte ge de nya rörelserna någon autonom ställning i förhållande till tidigare erfarenhet (Tarrow 1998: 25, 31). Andra forskare ser 1968 som startskottet för en ny fas av deltagande, anpassat till nya samhällseliga förutsättningar. Bland dessa kan nämnas bland andra Pippa Norris, Alberto

⁴ Professor i sociologi vid Milanos Universitet.

Melucci, Ronald Inglehart och Håkan Thörn. Dock bör påpekas det även här handlar om en blandning av nya och gamla aspekter, inte om två klart avgränsade block. Alberto Mellucci skriver ”man kan hela tiden iaktta historiska kontinuiteter i dagens sociala rörelser. Den avgörande frågan är hur och i vilken grad dagens aktörer gör dessa traditionselement meningsfulla genom att syntetisera dem med helt nya element (Melucci 1992: 216).

En social rörelse är en kollektiv identitetsskapande handling mot ett bestämt samhällsförändrande mål. Det har skett en förändring i sättet att engagera sig politiskt i sociala rörelser som har gett upphov till en distinktion mellan ”gamla” och ”nya” sociala rörelser. Men vad är det egentligen som har förändrats?

Nya sociala rörelser

Olika författare fokuserar på olika delar av förändring. I boken *Democratic Phoenix* från 2002 presenterar Pippa Norris⁵ förändringen hos de nya rörelserna utifrån tre aspekter: organisation, repertoar och mål⁶ (Norris 2002: 215-216). Det handlar om vem som engagerar sig, vad de gör samt vilka de vänder sig till med vilka krav.

Med *organisation* menar Norris de strukturer genom vilka människor mobiliseras till politisk aktion (Norris 2002: 189). Den tidigare formen för organisation var institutionaliserad och hierarkiskt strukturerad med ett mätbart medlemskap och deltagande. Basen bestod av särskilda sociala grupper eller ekonomiska sektorer som till exempel arbetarrörelsens fackföreningar samt olika yrkeskårer. Men det fanns även grupper som mobiliserades kring en viss fråga som till exempel nykterhetsrörelsen (Norris 2002: 189). I Sverige räknas även frikyrkoorganisationer in i detta sammanhang (Herbert & Jacobsson 1999: 14). Det fanns samhällseliga förutsättningar för en bred och homogen medlemsbas (Melucci 1992: 8). Legitimiteten grundades i att ett stort antal medlemmar stödjer frågan, samma princip som ger styrka åt den representativa demokratin som idé (Della Porta & Diani 2001: 174).

De nya rörelserna karaktäriseras av en lösare, decentraliserad struktur och ett mer öppet medlemskap (Norris 2002: 189). Ett tecken på detta kan till exempel vara ett nedtonande av ledarskapet som funktion (Herbert & Jacobsson 1999: 19). Norris skriver att ”The politics of choice appears to be replacing the politics of loyalties” (Norris 2002: 4). Deltagandet i de nya

⁵ Lektor i jämförande politik vid John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

rörelserna benämns ibland som *tillfälligt* (Herbert & Jacobsson 1999: 15). Titeln på Alberto Meluccis bok *Nomader i nuet* beskriver väl denna aspekt men titeln syftar även på en skillnad i rörelsernas efterstävade mål, som enligt författaren gått från en linjär syn på tiden till att handla mer om nuet (Melucci 1992: 174). De traditionella rörelserna kan, precis som det partisystem de gett upphov till, sorteras enligt en höger-vänsterskala utifrån deras inställning till utveckling och utopier. Höger står för en konservativ hållning inriktad på tradition samt bevarande av status quo och vänster för en progressiv och mer revolutionär ansats. Många av dagens rörelser vill ställa sig utanför denna kategorisering. Förändringen i sociala rörelsers struktur, deras organisation, kan alltså beskrivas som att hierarki och centralism bytts mot mer av decentralism och nätverk. Det mätbara, stabila medlemskapet med homogen medlemsbas har blivit ett mer tillfälligt och löst bundet deltagande där gruppen aktiva präglas av en större heterogenitet.

Norris andra aspekt, *repertoar*, innebär de sätt som medborgare väljer för att uttrycka sig politiskt. De nya rörelsernas aktionsformer benämns ofta som okonventionella. Enligt Norris har det skett en ”normalisering” av de handlingar som tidigare uppfattats som protest då fler och fler engagerar sig till exempel i demonstrationer inom fler ämnesområden och i större antal grupperingar (Norris 2002: 192). Författaren går inte vidare i denna fråga. Diskussionen är dock viktig för förståelsen av förändringsmekanismen hos sociala rörelser. En djupare redogörelse för olika aktionsformer och det han kallar dess *institutionalisering* finner vi hos Tarrow. Han delar in kollektivt agerande i tre delar. Den första och även den äldsta och mest direkta formen är *violence*, det vill säga våld mot andra människor och/eller deras ägodelar. En våldsamt handling kan polarisera en tidigare förvirrad eller nedtonad fråga när deltagare, motståndare och betraktare tvingas välja sida (Tarrow 1998: 95). Enligt Tarrow ligger ett hot om våld bakom många aktioner, men det är först när det utförs eller blir explicit som motståndarna får mandat att ingripa med samma medel - en faktor som gör att aktionsformen leder till höga risker för de deltagande (Tarrow 1998: 96). Terrorism och gerillakrigföring räknas till denna form av politisk protest. Politiskt våld anses inte vara en form under utveckling i demokratiska länder, vilka utgör intresseområdet i den här studien (Tarrow 1998: 96).

⁶ Agency, Repertoire och Target.

I den första övergången uppfanns den aktionsform som Tarrow kallar *conventional* och som syftar på det som med dagens perspektiv kan kallas traditionella demonstrationsformer och som bygger på jämförelsevis liten delaktighet och risk. Dess styrka ligger i det stora antal aktivister som kan samlas (Tarrow 1998: 98ff). Exempel är fredliga demonstrationståg och strejker. Även om dessa former var utmanande då de kom kan de nu sägas vara del av det politiska systemet och utövas av de flesta etablerade partier och rörelser, inte enbart kopplade till den arbetarrörelse i vilken de har sin uppkomst (Tarrow 1998: 98ff). Att demonstrationer och strejker står under skydd av lag och vid utövning också av polis tyder på formernas institutionalisering (Tarrow 1998: 100). Den svenska helgdagen första maj, då alla har ledigt från jobbet för att kunna delta i demonstrationer av detta slag är ännu ett tecken på det och understryker de traditionella massrörelsernas starka roll i svensk politisk kultur. Även om dessa former fortfarande är stor del av nya och traditionella rörelser har formerna utvecklats (Tarrow 1998: 104). Det är till exempel stor skillnad på dagens Pridefestival och dåtidens arbetardemonstrationer.

Den tredje och sista formen, *disruption*, syftar till att störa ett skeende eller ett tillstånd och är den form som oftast förknippas med dagens utmanande grupper (Tarrow 1998: 104). Formen är en blandning av *violence* och *conventional* och kombinerar de två formernas huvudsakliga fördelar: att bringa osäkerhet till systemet och solidaritet mellan de aktiva (Tarrow 1998: 93). Det som började som ett hot om våld har enligt Tarrow utvecklats till att även fylla andra funktioner. I dagens rörelser manifesterar aktionen rörelsens viljestyrka, draget till sin spets i hungerstrejksaktioner, och stärker solidariteten i gruppen samtidigt som den stör systemet och tvingar motståndaren att agera. Men en viktig del är även att dra till sig uppmärksamhet från allmänheten (Tarrow 1998: 96). Exempel på disruption kan vara allt från den klassiska barrikaden, att blockera trafiken eller att sittstrejka. Men det kan också handla om att störa rent sociala system, som att till exempel vägra leva i en kärnfamiljsstruktur eller välja att inte äta kött. Vad som är en utmaning av systemet beror på vad som anses utmanande i det samhälle där aktionen äger rum (Tarrow 1998: 97). Civil olydnad kan vara en form av disruption där målet är att störa rättssystemet för att på så sätt skapa debatt om det legitima i de lagar som överträds. Vad som är civil olydnad är omdiskuterat. I *Handbok om civil olydnad* ges definitionen: en icke-våldsam handling med politiska motiv som sker öppet och där de personliga konsekvenserna är en viktig del i budskapet (Herngren 1990: 22). Statsvetare som riktat in sig mer på nutida rörelser utvecklar Tarrow's resonemang och talar om att nya rörelser breddat den här formen av protest till det som brukar kallas *livspolitik*. Det

handlar om att utöka politikens område till att innefatta mer av det privata och sociala livet och den egna identiteten (Thörn 2002: 176-178, även Norris 2002: 192). Det är dock inte en kamp om hur mycket staten ska lägga sig i utan ett ifrågasättande av att det är staten som är den enda politiska aktören (Thörn 2002: 178). Thörn citerar en av Vietnamrörelsens ledare, Jerry Rubin, som 1970 formulerade tanken som att ”politik är hur man lever sitt liv, inte vem man röstar på” (Thörn 2002: 177-178). Karaktäriserande för livspolitik är att handlingar som kanske inte vid första anblicken är politiska kan bli det med ett motiv bakom, till exempel att i dagens informationssamhälle inte ha någon TV eller skriva ”ingen reklam tack!” på ytterdörren. Denna breddning av politikens sfär har också gett upphov till aktionsformer som inte handlar om att kräva eller efterfråga en ändring av samhället genom beslut, utan om att helt enkelt bete sig som man skulle vilja att det var. Melucci uttrycker skillnaden som att en ”storslagen utopi i framtiden” fått ge plats åt en ”levande utopi i vardagen” (Melucci 1992: 11). Strategin kallas för direkt aktion (Norris 2002: 192).

Della Porta och Diani får stöd av ett flertal andra författare i sin syn på media som en allt viktigare aktör. De pekar på att aktionsformerna fått stor betydelse då sociala rörelser ofta blir ihågkomna mer för sina aktioner än för sina mål, något som lett till en integration av målet och handlingen där aktionen ska reflektera målet. (Della Porta & Diani 2001: 170).

Författarna citerar Thomas Rochon: ”if the message is embedded in the activity, then a report of the activity makes people think about the issue as well” (Della Porta & Diani 2001: 181). Att kreativt utforma aktionen har blivit viktigare och att ämnet mediehantering ärats med ett eget kapitel i boken *Handbok i civil olydnad* kan ses som symptomatiskt i detta hänseende (Herngren 1990: 140ff). Att sträva efter mediauppmärksamhet är dock i sig inte någonting specifikt för de nyare sociala rörelserna (Rucht 2004: 29). Men medan de äldre sociala rörelserna riktade in sig på att skapa egna klassbaserade tidningar som alternativ till de elitkontrollerade och exkluderande kanalerna handlar det nu om en kamp om det gemensamma medietrymmet (Rucht 2004: 38f). Ett annat medium som till hög grad berör nya former av sociala rörelser är utvecklingen av internet. Det har hävdats att den flytande och icke-hierarkiska strukturen väl matchar ett nytt relationsideal (Van Aelst & Walgrave 2004: 121). Precis som tryckkonsten hade stor betydelse för den första vågens genomslag har internet gjort global solidaritet möjlig för dagens sociala rörelser. Enligt Norris är det just den globala räckvidden och att interaktion kan ske i realtid som passar dagens rörelser så bra. På nätet kan relationer etableras mellan aktivister, mellan aktivister, politiker och media, samt mellan rörelser (Norris 2002: 208).

Tarrow konstaterar att mycket av utvecklingen hos de nya rörelserna är inom den sista formen, *disruption* samt att drivkraften bakom förändringen är institutionaliseringen av de konventionella aktionsformer som karaktäriserar repertoaren hos äldre sociala rörelser (Tarrow 1998: 104). Särskilt framträdande i de nya sociala rörelsernas repertoar är att livsstilen blivit en aktionsform, det som kallas livspolitik, samt att det skett en fusion av budskap och handling i en mer mediestrategisk direkt aktion.

Den tredje och sista aspekten som Norris studerar är rörelsernas *mål* och fokuserar på den motståndare som aktionen syftar till att påverka (Norris 2002: 193). De traditionella massrörelsernas starka koppling till nationalstaten har redan nämnts. Starten för de traditionella massrörelserna sammanföll med nationalstatens konsolidering. Då makten centraliserades inom en nationell ram blev staten samtidigt det naturliga målet för protestaktioner (Della Porta & Diani 2001: 172). Kampen handlade om en tillgång till och influera agendan inom det etablerade politiska systemet, till exempel genom att som arbetarrörelsen skapa ett eget parti som kan föra fram dess åsikter (Della Porta & Diani 2001: 172). De nya rörelserna utmanar nationalstaten på två sätt. För det första vänder de sig i högre grad med sina krav till icke-nationalstatliga aktörer, till exempel inom offentlig- och privat sektor och till non-profitorganisationer (Norris 2002: 193). En förklaring är enligt Norris en känsla av att staten tappat tänderna och, i och med privatisering och avreglering, spillt sin makt till dessa aktörer (Norris 2002: 193f). Thörn talar om ett *glokalt*⁷ samhälle och menar med det att globaliseringen lett till ökad organisering lokalt och internationellt, eller på sub-respektive supranationell nivå (Thörn 2002: 164). För det andra provocerar dessa rörelser genom att det som tidigare ansetts självklart, genom aktioner ifrågasätts och görs till föremål för val (Herbert & Jacobsson 1999: 20). Att formerna glidit mer mot att ifrågasätta det parlamentariska systemet och ”etablissemangen”, i stället för att strida för att få ta plats inom det, kan sägas spegla denna utveckling. Melucci pekar på att målen blivit meta- och förpolitiska i sin natur (Melucci 1992: 23).

Men ett flertal forskare pekar på att även en annan aspekt av målet ändrats; de konfliktområden som är aktivismens drivkraft. Då industrisamhällets rörelser fokuserade materiell fördelning, främst mellan arbete och kapital, anses de nya frågorna i högre grad röra

⁷ Begreppet har Thörn hämtat och utvidgat utifrån Giddens 1991, kap 7.

identitet och värderingar (Herbert & Jacobsson 1999: 14). Melucci formulerar skillnaden i tankesätt som en omdefinition av de värden som de stora massmobiliseringarna kämpade för. Frihet var då till stor del kopplat till ekonomiska förhållanden och kan sägas vara en frihet från behov eller att ha tillräckligt. I dagens välfärdssamhälle har en frihet att *ha* i stället blivit till en frihet att *vara* och att aktivt kunna göra val som ger en meningsfull existens för en själv. Autonomi har blivit viktigare i både tid och rum, det vill säga att själv bestämma över sitt liv utan kontroll ovanifrån. Enligt Melucci är även rätten till jämlikhet, i meningen lika medborgerlig status, under omprövning. I stället för att kämpa för den egna gruppens gemensamma intressen blir det en kamp om rätten till skillnad och mångfald samt att inte behöva påtvingas definitioner av någon annan (Melucci 1992: 182ff). Enligt Inglehart har det skett en värdeförskjutning i västvärldens demokratier då medborgarnas liv gått från att handla om överlevnad till en strävan efter självförverkligande (Inglehart 1977: 1). Dagens västerländska demos är enligt författaren mer kritiska och mindre auktoritetstroende än i det tidigare industrisamhället, något som sägs hänga ihop med en tillit till att grundläggande behov är tillgodosedda (Inglehart 2000: 63).

Sociala rörelsers mål har ändrats, vad gäller motståndare såväl som innehåll. Där de äldre rörelserna kämpade klassvis inom den nationella politiken ifrågasätter de nya rörelserna i högre grad parlamentarismen som system och vänder sig mer mot icke-statliga aktörer. I stället för rättvis fördelning av medborgerliga rättigheter och materiella ting mellan klasser i samhället har värdena blivit mer existentiella och individuella till sin natur. För att bättre kunna spegla en kombination av nya och gamla egenskaper, och därmed undvika att studien blir en fråga om ett inplacering av rörelsen i en konstruerat idealfack i och med vilken viktig information riskerar att gå förlorad, ska ett analysinstrument byggas utifrån ovan förda teoretiska diskussion.

Analysinstrument

Norris tre aspekter, *organisation*, *repertoar* och *mål*, kommer att utgöra de kategorier som strukturerar analysen och utgör grunden för undersökningen. Norris teori har valts av två skäl. För det första är det ett försök till väl avgränsade kategorier inom ett område där många aspekter går in i varandra. För det andra har Norris valt att inte enbart leta efter förändring utan valt aspekter som kan undersökas inom alla sorters sociala rörelser för att senare urskilja ”nya” och ”äldre” egenskaper. Eftersom målsättningen är att spegla både det nya och det

traditionella passar det bra för den här studien. I vissa hänseenden kommer dock Norris analysinstrument att utvecklas. Anledningen till detta är att teorin inte är tillräckligt fint artikulera för att hitta viktiga aspekter. I kombination med andra forskares resultat, kan analysinstrumentet bli bredare och skarpare. Mycket av Planka.nus verksamhet karaktäriseras av dess aktionsformer och genom att ta del av den forskning som förts om aktionsformer hos sociala rörelser i stort kan verktyget anpassas för att kunna gå djupare in på rörelsens förhållande till innovation och tradition. Aspekten repertoar utvidgas därför med Tarrows teori om aktionsformer utifrån begreppen *violence*, *conventional* och *disruption*. Men inte heller i kombination med Tarrows teori kan heterogeniteten hos de erfarenheter som forskare av nya sociala rörelser vittnar om täckas. Av forskare som riktat in sig mer specifikt på nya sociala rörelser presenteras aspekter som Norris inte tar med, eller som hon nämner utan att utveckla, men som väl passar in i hennes modell. Under aspekten repertoar kommer drag särskilt kopplade till en ny tradition, livspolitik och medieinriktad direkt aktion, att uppmärksammas. Teorin kompletteras därmed av Thörn respektive Della Porta & Diani. Även den sista kategorin, mål, kommer att utvidgas till att inte bara diskutera motståndaren utan även det som utgör konflikten. Här hämtas teorin från Melucci och Inglehart. Nedan följer en sammanställning av det utvecklade analysinstrumentet. På grund av att mycket av Planka.nu kretsar kring dess aktioner kommer aspekten repertoar, för att öka förståelsen i resonemanget, att inleda analysen.

Repertoar: Hör rörelsens aktiviteter till det Tarrow kallar *violence*, *disruption* eller *conventional forms*? Förekommer medieinriktad direkt aktion och livspolitik?

Organisation: Vilken struktur och organisation har rörelsen och det ideal den framställer? Vilken roll spelar ledare och vilken är dess medlemsbas?

Mål: Vilken är måltavlan och vilken inställning har rörelsen till staten och det politiska systemet? Vilka värden framställs och hur definieras de?

Analysinstrumentet bygger på den diskussion som förts i teoriavsnittet. För att klargöra operationaliseringen följer nedan en sammanfattning av de egenskaper som tillskrivits nya och gamla sociala rörelser inom de tre aspekterna som utgör verktyget ovan.

	Gamla sociala rörelser	Nya sociala rörelser
Repertoar	Främst conventional forms.	Disruption, direkt aktion och livsstilspolitik.
Organisation	Hierarkisk, centraliserad struktur med stark ledare och kontrollerad, klassbaserad, homogen medlemsbas. Mätbart medlemskap.	Decentraliserad nätverksstruktur med nedtonat ledarskap, tillfällig heterogen medlemsbas och löst knutet deltagande.
Mål	Andra parter inom det nationella representativa politiska systemet. Andra klasser. Ifrågasätter inte systemet utan agendan och besluten. En ideologisk kamp om materiella värden.	Ifrågasätter parlamentarismen och hela systemet. Vänder sig till icke-statliga aktörer mer på global och lokal nivå. En koncentrerad kamp om existentiella värden.

Metod och material

Metod

Den empiriska undersökningen är en kvalitativ fallstudie av Planka.nu. Rörelsen antas inte vara representativ för politiskt deltagande, varken i Sverige eller generellt, utan är av intresse för att den genom sitt upplägg utmanar svensk tradition samtidigt som den bygger på en tydlig arbetartradition och därmed är teoretiskt intressant för diskussionen om nya sociala rörelser. Den ses här som ett exempel på vilken form politiskt deltagande kan ta idag, en form som inte verkar passa in i det vanliga mönstret. Undersökningen vill bidra med kunskap om Planka.nu som social rörelse och som del av det svenska politiska klimatet men också testa teorin om nya sociala rörelser. Något enkelt svar om Planka.nus tillhörighet är inte studiens mål då det, som i det flesta fall av förändring, inte handlar om en total brytning utan om ett kontinuum. Målet är att lyfta fram en diskussion om nya drag i kombination med äldre och analysinstrumentet utvecklas för att spegla ett perspektiv som ofta uttrycks i teorin men som verkar svårt att behålla då diskussion blir till begrepp. Meluccis resonemang i denna fråga uttrycks av Della Porta och Diani som att uppräknningen av det nya hos nutida rörelser ska användas på en analytisk och inte på en empirisk nivå (Della Porta & Diani 2001: 55). Att välja ett fall i Sverige är av särskilt intresse på grund av den starka tradition av konsensus som markerar, och som har spelat stor roll vid uppkomsten av, det politiska kulturella klimatet. Det kan väcka vidare frågor om hur nya former av politiskt engagemang förhåller sig till tidigare tradition. För att behålla relevansen kommer uppsatsens fokus ligga på Planka.nu som social rörelse, dess mål och medel, såsom de uttrycks i dess material och handlingar och inte gå in på hur rörelsen uppfattas av andra politiska aktörer. Studien antar ett aktörsperspektiv i den

mening att den inte ämnar bidra med några strukturella förklaringar till rörelsens uppkomst annat än som del i en eventuell våg av förändrat politiskt deltagarklimat.

Material

Valet av litteratur har gjorts utifrån vad som är relevant för studiens frågeställning och berör därför främst utvecklingen i den demokratiska västvärlden i modern tid. Valet att kombinera olika teorier och forskningsresultat grundar sig i att många forskare antar liknande ståndpunkter men att det finns en heterogenitet angående vad som anses vara det område där skillnaderna är som störst. Meningen är att på detta vis skapa en bred analysram som bygger på många olika empiriska observationer för att först i analysen kunna se vad som stämmer in på fallet Planka.nu.

Det empiriska materialet till studien kommer först och främst hämtas från Planka.nus hemsida samt från den särskilda hemsida som rörelsen öppnat för ett projekt kallat Kollektivombudsmannen. Hemsidan innehåller information om rörelsen och dess verksamhet men där finns även indirekt information i form av ett arkiv med artiklar, länkar och uppsatser, skrivna om rörelsen och ämnen och aktioner som den stödjer. Studien har begränsats till de avsnitt som rörelsen själva författat och kommer inte att diskutera det indirekta materialet. Hemsidan valdes som empiriskt material eftersom den utgör basen för rörelsens kommunikation, med medlemmar såväl som utanför kretsen av aktiva. Studien har begränsats till den del av Planka.nu som driver frågan i Stockholm. Anledningarna är att grupperna i de olika städerna, trots att de delar namn och internetadress, på ett flertal punkter inte kan anses tillhöra samma rörelse. Det fanns ingen övergripande organisation eller samverkan vid tidpunkten då materialet samlades in och enligt Planka.nu i Stockholm arbetar varje stads initiativ för sig. Begränsningen av materialet är möjlig eftersom de olika städernas material är tydligt avskilt på olika sidor under samma portal. I analysen kommer benämningarna: *Planka.nu* och *rörelse* syfta på den grupp som verkar i Stockholm om inget annat anges. Referenser i analysen syftar, om inte särskild adress anges, till hemsidan <http://www.planka.nu/lokal.php?stadID=1>.

För att få ytterligare inblick i rörelsens organisation och ideologi kompletteras undersökningen av en intervju med Alexander Berthelsen som ingår i Planka.nus ledning. Under intervjun gavs möjlighet att ställa frågor mer specifikt av betydelse för en statsvetare

än för de som hemsidan i allmänhet vänder sig till. Intervjumaterialet ska i första hand läsas som ett komplement och som en illustration. Valet av intervjuperson har gjorts utifrån personens roll som en av de fyra personer som vid tiden då undersökningen genomfördes drev verksamheten. Han arbetade vid tiden för intervjun ideellt på heltid för Planka.nu och anses vara väl bevandrad med dess drift och ideologi. Intervjun genomfördes med i huvudsak öppna frågor där personen ombads berätta om teman som berör aspekter i analysramen samt sitt eget deltagande. Vad det gäller faktauppgifter har dessa tagits från hemsidan då intervjupersonens uppfattning och åsikter inte kan antas vara representativa för Planka.nus ställning i stort. Intervjupersonen har getts möjligheten att läsa igenom och kommentera de delar av analysen där material från intervjun ingår.

Materialet anses kunna ge en mer rättvisande och mångbottnad bild än om en indirekt källa, som till exempel medierapportering valts som huvudsakligt empiriskt material. Validiteten hos den metod som valts grundar sig därmed på en tilltro till materialet. Ett val har gjorts att lita till vad som står på Planka.nus hemsida, vad gäller till exempel hänvisningar till genomförda demonstrationer. Eftersom fokus ligger på Planka.nus presentation av sig själv som politisk aktör, inte till exempel på en jämförelse med andra aktörer, skulle inte en eventuell överdrift av dess framgångar påverka resultatet. Uppsatsen gör inte anspråk på att presentera en objektiv sanning, bara den bild som framkommit i och med genomförandet av denna undersökning.

Analys

Planka.nu startades år 2001 i Stockholm och följdes två år senare av verksamhet i Göteborg och Helsingfors. Sedan år 2005 finns de även representerade i Östergötland. Rörelser som driver frågan om nolltaxa på andra sätt finns i flera städer runt om i världen, bland annat Berlin, men det svenska initiativet är, enligt de själva, än så länge de enda att använda de aktionsformer de gör i denna fråga. Stockholmssektionen av Planka.nu bildades av Syndikalistiska ungdomsförbundet, SUF, i Stockholm och på deras hemsida finns många hänvisningar till dem, samt till en hel del likheter dem emellan. Innan vi går in närmare i diskussionen bör Planka.nus ställning i förhållande till syndikalismen diskuteras. Enligt Nationalencyklopedin är *syndikalism* en:

”Utomparlamentarisk facklig åskådning som avvisar den centrala statsmakten och centralism i alla dess former och förordar lokalt fackligt inflytande och lokala avtal. Syndikalismen vänder sig mot politiskt och parlamentariskt arbete. Arbetarna bör genom direkta lokala aktioner mot företagen till exempel strejker, sabotage och bojkotter, överta makten och slutligen genom generalstrejk införa ett socialistiskt samhälle” (NE 1995: 17: 588-589).

Planka.nu säger sig dock, och antas i den här studien vara, helt autonoma gentemot syndikalisterna. Det stöds av att Alexander Berthelsen inte ser sig som syndikalist och inte heller är medlem i någon syndikalistisk grupp.

Repertoar

P-kassan

Planka.nus huvudsakliga verksamhet är den bötesfond som kallas P-kassan. Den försäkrar medlemmarna för den risk de tar att bli avkrävda straffavgifter av kontrollanter när de plankar, det vill säga åker utan att betala på tåg, bussar och tunnelbana. För en summa som är en sjättedel av vad det kostar att köpa ett månadskort för kollektivtrafiken blir plankarna garanterade att få boten betald av Planka.nu om de åker fast. Precis som hos traditionella försäkringar finns det även en självrisk, vars mål är att göra plankare mer måna om att slippa undan kontroller. Organisationen av plankningen sker öppet. Att det handlar om en politisk aktion illustreras av hemsidans formulering: ”Vi plankar främst för att 600 spänn i månaden svider något förbannat i plånboken. Men att plankar är en aktiv handling och kan samtidigt betraktas som en avgiftsstrejk. Eftersom kollektivtrafiken borde vara gratis, vägrar vi betala för den. Vi menar att det är positivt om så många som möjligt vägrar betala för tunnelbanan” (*Gratis kollektivtrafik: Avgiftsstrejk*). Rörelsen skriver också om kollektivtrafiken att: ”Är den inte gratis så gör vi den gratis!” (*Reportage: väggtidning januari-mars 2004*).

Genom att organisera plankningen verkar samarbetet till att störa SL:s betalningssystem och tillsammans med varje individuell aktion kan den sägas störa betalningsnormen. Att detta är rörelsens mål blir tydligt då Planka.nu på hemsidan kommenterar en i raden av polisanmälningar mot verksamheten. ”Att vi lyckats uppröra så till den milda grad att politiker vill förbjuda och polisanmäla våra evenemang ser vi som ett gott betyg”, skriver rörelsen (*Äldre nyheter: 2004-03-08*). Aktionsformen har alltså dubbel mening.

Aktionsformen är direkt aktion och en form av *disruption* som samtidigt som den har som mål att sätta press på dem som bestämmer över driften av kollektivtrafiken skapar den situation som aktivisterna önskar se. Direkt aktion i relation till Planka.nu diskuteras vidare efter en redogörelse för rörelsens andra aktionsformer.

Andra aktionsformer

Förutom driften av P-kassan använder sig Planka.nu av ett flertal andra aktionsformer. Det handlar mycket om att underlätta för plankare i vardagen och skapa opinion men också om att driva en dialog med de styrande. Det första målet upptar en stor del av hemsidans material. Exempel är att visa hur man tar sig igenom olika spärrsystem (*Plankning*), informera om vilka befogenheter olika anställda i kollektivtrafiken har (*Plankning: om kontrollanter*) och publicera interna tips om framtida kontrollrazzior (*Äldre nyheter: 2004-05-18*). Plankare kan också lägga in sina egna tips (*Läsartips*). Ett försök gjordes att skapa en SMS-tjänst där plankare skulle kunna nås via textmeddelanden till mobiltelefonen med upplysningar om var det fanns tomma spärrhytter (som kan användas som ursäkt för att inte ha giltigt färdbevis vid en razzia). Tjänsten stoppades av Storstockholms Lokaltrafik, SL, genom ett samarbete med det telefonföretag som förmedlade SMS-trafiken (*Äldre nyheter: 2005-01-10*). 2004 startades ett projekt där Planka.nu bistår trafikanter som anser sig ha utsatts för brott av SL: s anställda med juridisk rådgivning, den så kallade Kollektivtrafikombudsmannen, KTO (<http://www.kto.se/>). Det handlar främst om fall av diskriminering och misshandel i samband med avgiftskontroller. Många aktioner syftar samtidigt till att uppnå det praktiska och det politiska målet. Klistermärken med texten ”den här spärran har kostat 160 000 kr. Det är du och jag som betalat den!”, som klistras över SL-spärrarnas sensorer, sprider Planka.nus budskap samtidigt som den håller upp dörren för plankare i tunnelbanan (*Filer/Länkar/Distro: filarkiv*).

Som diskuterades i teoriavsnittet karaktäriseras nya sociala rörelser av protestformer som utvidgar det som förut ansågs vara politik. Att Planka.nu antar en utvidgad syn på politikens sfär visar sig genom att den politiska kampen inte bara förs i det fysiska rummet utan även i människors medvetande. Det handlar om en diskursiv kamp gällande vad som uppfattas som rätt och fel. Genom att plankar öppnar aktivisterna upp för ett alternativ till betalningsnormen och visar på att deltagande i systemet är ett val.

Om du får månadskort av skola/arbetsgivare eller helt enkelt känner dig tvungen att köpa månadskort, finns det fortfarande saker du kan göra för att stödja plankare. Först och främst bör du se till att inte slänga dina gamla månadskort när giltighetstiden går ut - ge dem istället till folk som plankar så får de större chans att kunna åka med bussar och lokaltåg. Glid igenom eller hoppa över spärrarna i stället för att dra SL-kortet. Du slipper inte bara fumla efter den dyra lilla saken, du bidrar också till att göra plankning allmänt accepterat. Andra ser att du gör det och får förmodligen en "vardagligare" inställning till det. Och så är du snygg när du flyger över spärran. Om du råkar ut för en biljettkontroll med giltigt kort - ta

goooood tid på dig! Om du med långsamma rörelser letar efter kortet i flera minuter innan du kan visa upp det, kan du ha räddat många plankande kamrater från böter. Tipsa gärna dina plankande vänner när du ser en razzia. Det är det mobiltelefoner är till för. (*Plankning: stöd plankare*)

Aspekten blir tydlig också i det arbete med att sprida klistermärken och flygblad, som kan beställas via hemsidan, i det offentliga rummet. Detta görs även med så kallad *adbusting*. Det handlar om att rent praktiskt förstöra eller ändra budskapet i offentlig reklam, som till exempel affischer. På Planka.nus hemsida uttrycks stöd för aktionsformen och mallar med rörelsens logotyp kan bland annat laddas ned som sedan kan klistras upp till exempel på reklamskyltar (*Äldre nyheter: 2004-06-08*). I samband med att gruppen AFA, antifascistisk aktion, genomfört *adbusting* mot en SL-kampanj skriver Planka.nu att:

Adbusting är att förändra budskap i sin vardag. Att reagera mot att det i första hand är de som har resurser som har möjlighet att synas, att höras och att sprida budskap. Att reagera mot att vanliga människor hela tiden i sin vardag blir bombarderade med budskap de inte bitt om (*Äldre nyheter: 2004-06-08*).

En av skillnaderna mellan traditionella former, som demonstrationståg eller strejk, och många av Planka.nus aktioner är att de första innebär att under en begränsad tidsperiod avvika från sitt vanliga beteende för att protestera. Det hör ju inte till vanligheten för de flesta att gå runt stan med en banderoll. I det andra fallet handlar det i stället om att ändra sättet att leva på, mindre tydligt men mer konstant. Att plankar och stödja plankare kan därför ses som en livsstil och del av det som kallas livspolitik. Viktigt i distinktionen är att handlingen i sig inte behöver vara en aktion, på samma sätt som att en konsumtionsbojkott lika gärna skulle kunna vara ett uttryck för tycke och smak som ett politiskt ställningstagande. En annan uppmärksam aktion skedde i samband med att SL startade en kampanj där beslagtagna falska månadskort belönades med biobiljetter till de anställda. Planka.nus motkampanj gick ut på att dela ut falska månadskort till spärrvakter och kontrollanter, tillsammans med ett brev som önskade en trevlig biostund (*Äldre nyheter: 2005-03-12*). Planka.nu har också organiserat direkta aktioner som mer tydligt syftar till att väcka uppmärksamhet, till exempel genom så kallad massplankning. En aktion som genomfördes i samarbete med Nätverket Öppna Stockholm beskrivs på hemsidan så här:

Ett hundratal personer öppnade spärrlinjerna och med välplacerad tejp hölls spärrarna öppna så att alla, oavsett plånbokens tjocklek, kunde passera dem utan problem. För en kort stund införde vi fri kollektivtrafik, gratis för alla att bruka, bortom SL:s kontrollapparat och connex profithunger (*Äldre nyheter: 2003-12-17*).

Aktionen stämmer väl in på det som sagts om den direkta aktionens logik att infoga målet i handlingen. Att aktionens mål är att väcka uppmärksamhet stöds av Alexander Berthelsen som också förklarar varför de inte engagerat sig i några massplankningar på senare tid: ”Det är gjort nu så då märks det inte längre. Det är ju så, om media inte skriver om det då märks det ju inte. Det gäller ju att hitta på något nytt jäkelskap om de ska bry sig. Jag håller på och funderar på ett nytt jäkelskap nu”. Relationen med media kan ses som en viktig kanal att nå allmänheten och politikerna. På hemsidan kan journalister anmäla sig till en mailinglista genom vilken pressmeddelanden skickas ut.

Berthelsens uttalande kan även knytas till inställningen till konventionella aktionsformer och deras institutionalisering. Att Planka.nu anser sig anta ett radikalare och mer effektivt grepp än den klassiska syndikalismen antyds av Berthelsen i ett uttalande om Stockholmssyndikalisterna ”Vissa där tycker vi är skitungar som inte vill betala för oss och som bara sätter upp klistermärken på deras arbetsplats. Det de inte fattar är att vi vill betala - på ett rättvist sätt. Vi står för lite samma saker, att arbetarna själva ska bestämma om sin arbetsplats och så och de flesta syndikalister är också för nolltaxa. De är ju för strejker och demonstrationer och jag anser att vi också genomför en form av strejk.” Han antyder att klassiska kampmetoder som strejker och demonstrationer inte fungerar ensamma utan måste kompletteras med nya då de inte leder till någon större förlust längre. ”Det måste kosta, annars bryr de sig inte”.

Men Planka.nu ägnar sig också åt opinionsbildning på traditionella sätt, som kan räknas till det som Tarrow inkluderar i *conventional forms*: att skriva debattartiklar och uttala sig i media, ordna möten och seminarier samt skicka brev till politiker vars svar publiceras på hemsidan. Försök har gjorts till ett upprättande av dialog med politiker genom att till exempel inbjuda dem till seminarier och lägga ut protokoll från kommunfullmäktige angående hållningen till Planka.nu på hemsidan (*Äldre nyheter: 2005-01-24, 2005-01-10, Reportage: debatt 2004*). Planka.nu har också gått i demonstrationståg med SAC och den syndikalistiska lokala samorganisationen i Stockholm (LS) på 1:a maj (*Äldre nyheter: 2005-04-24*).

Det råder delade meningar om huruvida Planka.nus verksamhet är laglig eller inte. Enligt Planka.nu är den det men kan samtidigt sägas bryta mot den ”lag” som satts som norm för kollektivtrafiken. Det finns dock skäl varför repertoaren inte kan härledas till civil olydnad som går utöver denna fråga. I Planka.nus verksamhet ingår inte straffet som en del av

aktionen. Rörelsen verkar tvärtom mån om att inte uppmuntra till kriminella handlingar, något som även kan tolkas som en strategisk åtgärd för att inte riskera att de som sköter samordningen av aktionerna åtalas för uppvigling. Det uppmuntras vidare att betala så lite som möjligt och att så långt det går försöka undvika att åka fast. Medlemskapet i P-kassan skulle kunna sägas syfta till att demonstrera och uppmärksamma att det handlar om en politisk protest, den funktion som ett strafftagande annars skulle kunna sägas fylla. På frågan om hur han ser på civil olydnad säger Alexander Berthelsen: ”Jag ser inte logiken i det där att man legitimerar sin handling genom att ta sitt straff. Det är ju som att säga att systemet är rätt för då deltar man i det. Det är bättre att vägra delta i det man inte tycker är rätt, annars säger man ju att det är rätt att man ska få ett straff”.

Enligt Tarrow kombinerar disruption det störande elementet som violence innebär med den solidaritet som det innebär att delta i en massdemonstration. P-kassan kan i linje med det resonemanget ses som en ”riskpool” där den enskilde aktivistens isolerade handling blir del av en större aktion. Planka.nus repertoar är till stor del direkta aktioner. Antingen i kombination med livspolitik som i P-kassan eller med målet att väcka mediauppmärksamhet, som i fallet med massplankningar. Dessa aktioner hör till den aktionsform som Tarrow kallar *disruption* och det är vid dessa som rörelsen lägger sitt fokus och sin tilltro till att påverka. Konventionella metoder används också men prioriteras inte lika högt och en skepsis uttrycks i fråga om dess effektivitet (*Äldre nyheter: 2004-03-23*). Materialet bekräftar tesen att det skett en institutionalisering av de konventionella aktionsformerna.

Organisation

Struktur

Planka.nu skriver på sin hemsida att: ”Planka.nu bedrivs ideellt. Ingen vinst plockas ut ur organisationen – allt går tillbaka till verksamheten. Vi har heller ingen styrelse. Strukturen är platt och ingen har mer makt än någon annan” (*Hem: Om Planka.nu*).

Planka.nu säger sig vara partipolitiskt obundna. Rörelsen samverkar på ett informellt plan med ett flertal andra mer eller mindre tydligt politiska grupper, nätverk och organisationer. Beroende på vilken grupp det är tar samarbetet olika form. Det kan ske genom att Planka.nu sprider deras material på hemsidan, deltar i deras aktioner och skapar dialog mellan dem. Aktioner som genomförs är ofta samarbeten mellan olika grupperingar som kan samlas i en

viss aktuell fråga. Bland annat har Planka.nu deltagit i möten med fackföreningarna Kommunal och SEKO om arbetssituationen i kollektivtrafiken (*Äldre nyheter: 2004-10-07, 2005-04-14*), i en protestcykling mot biltrafiken organiserad av initiativet Critical Mass (*Äldre nyheter: 2005-08-20*) och i massplankningar i samarbete med Nätverket Öppna Stockholm och Ung Vänster Norra Järva (*Äldre nyheter: 2004-04-04*). Frescati Anarkistiska Sammanslutning, en grupp inom Stockholms Universitet, figurerar på hemsidan (*Äldre nyheter: 2004-10-09*) och då och då görs donationer till organisationer som stödjer illegala flyktingar: Ingen människa är illegal och Papperslösgruppen inom SAC (*Äldre nyheter: 2005-09-23*). Pengarna används till att köpa färdbevis för att förhindra att flyktingarna upptäcks vid en razzia. Motivet för Planka.nus del är att protestera mot att SL samarbetar med polisen i frågan, något som anses vara ett uttryck för en illegitim kontroll av det offentliga rummet. Alexander Berthelsen säger att han av tidsmässiga skäl måste begränsa sig till Planka.nus arbete på den här nivån men att han deltar i aktioner anordnade av andra grupper. Ett exempel som nämndes var de antirasistiska Salemdemonstrationerna.

Ledarskap och medlemsbas

Enligt citatet ovan har Planka.nu en platt organisation. Ett sätt att kontrollera ledarskapets roll kan vara att se till vem som har reell makt vad det gäller rörelsens bild utåt. På frågan om vem som bestämmer om vad som ska läggas ut på hemsidan svarar Berthelsen ”ingen, eller alla, eller vad man ska säga”. Han förklarar att besluten tas tillsammans inom gruppen om det är någonting särskilt men att de, eftersom de är en så pass liten grupp, oftast vet vad de andra tycker är okej. Han säger att de inte har några särskilda intresseområden. Hans uttalanden stämmer överens med det ideal som framställs. Organisationen säger sig vara decentraliserad vilket det faktum att de olika städernas initiativ inte har någon central styrning tyder på.

Vid tiden för undersökningen hade P-kassan 550 medlemmar men enligt Alexander Berthelsen är det många som stödjer Planka.nu på andra sätt, utan att betala till P-kassan. Orsakerna säger han kan vara att de kan plankna utan att åka fast, tycker det är för krångligt att plankna och betalar i stället eller att de bor i en annan stad. Hur många det rör sig om säger han är svårt att veta. Ett sätt att undersöka deltagandet är också att se till hur information sprids. Enligt Alexander Berthelsen skickas protokoll ut från de möten som de som håller om hemsidan och P-kassan till de runt 15 till 20 personer som jobbar aktivt med att organisera kampanjen. I övrigt sker kommunikationen via hemsidan, öppet för alla. Den obegränsade tillgängligheten till rörelsens information speglar en löst definierad deltagarsyn.

Medlemskapet i P-kassan liknar det hos den klassiska fackrörelsen på så sätt att det är kopplat till en medlemsavgift som leder till fördelar för medlemmen. Men medlemskapet är långt ifrån ett livslångt engagemang eller avgörande för deltagande och identitet på samma sätt som till exempel inom den klassiska arbetarrörelsen. Det faktum att Planka.nu erbjuder enveckors samt kvälls- och helg- medlemskap är ett tecken på det (*P-kassan: villkor*). Att de begränsar sig till en stad är ett annat. Till skillnad från till exempel i den traditionella fackföreningen så bestäms inte deltagande enbart av medlemsavgiften, något som visas av citatet ovan om hur engagerade kan stödja plankning även om de har kort. På hemsidan kan man läsa: ”Plankare eller inte, alla kan visa solidaritet för de som inte har råd att betala för sig i kollektivtrafiken” (*SMS: SMS-varningar!*).

Alexander Berthelsen började engagera sig aktivt i Planka.nu från att bara ha varit med i P-kassan efter ett seminarium som rörelsen höll i Stockholms kulturhus 2004. Enligt Berthelsen var det då han förstod att ”Det fanns tankar bakom. Innan hade jag bara tyckt det var schysst att inte pröjsa när jag inte hade råd”. Att vara med av privatekonomiska skäl tror han är vanligt men hoppas att dem som går med får upp ögonen för sidan och de politiska målen. Han säger att en av styrkorna med upplägget är just att de kan ”tilltala alla”, ”Man behöver inte göra något. Man behöver inte skriva under något så här tycker jag för att vara med”, fortsätter han.

Alexander Berthelsen säger att han ofta sköter inbetalningarna av straffavgifter till SL och han tycker sig inte se att det finns någon särskild ”medlemstyp” representerad. Även om det är mycket unga som han kan tänka sig studerar finns det också en hel del äldre, säger han. Han ser inte några mönster i könsfördelningen och inte heller något demografiskt mönster utifrån inbetalarnas hemadresser. Vad gäller rörelsens inställning till klassbegreppet instämmer Berthelsen hemsidans uttalande om Planka.nu som en arbetarklassorganisation. Men samtidigt säger han att klass inte behöver ha ekonomisk bas längre. ”klass kan vara andra saker. En person med jätkligt mycket cash kan komma hem från jobbet och sätta sig framför TVn och känna sig maktlös och inte ha ett bra liv. Det har inte lika mycket med pengar att göra, mer med hur man upplever sig kunna påverka”. Enligt honom kan alltså kultur och utbildning också vara makt och det är därför tillgången till dessa resurser i staden är så viktig. Trots de många referenserna till arbetarklasskamp säger sig Planka.nu vända sig till alla som håller med i deras ställningstagande. Alexander Berthelsen håller med om att frågan kan samla stöd

av skäl som går utöver de rent ekonomiska: ”Alla som tjänar under 50 000 spänn skulle tjäna på det men man kan ju vara med av andra skäl: miljömässiga och för att man är för rättvisa och rörelsefrihet för alla. Jag menar ju att alla skulle tjäna på det”. Att inte vilja rikta sig till en viss typmedlem skulle kunna vara en strategi för att inte utesluta någon möjlig samhällsgrupp. Om det finns en viss grupp som är mer representerad är dock inte det viktiga här utan hur rörelsen ser på deltagandet och sin roll. Uttalanden om rörelsens allmängiltighet tyder på en öppen syn på medlemmarna, och därmed på de frågor som drivs.

Berthelsen tror att Planka.nus öppenhet och organisering har gjort att de ses som mer legitima. Att de har en egen jurist, postadress, besöksadress och att de svarar på e-mail och telefonsamtal. Han anser också att det är viktigt att stå för vad det tycker, till exempel genom att gå ut med namn och bild i intervjuer. Organisationen verkar viktig för att förverkliga målen. ”Det var ingen som brydde sig om plankare innan vi organiserade oss. Folk har alltid plankat men det var först när vi kom som de blev skräja”, säger Berthelsen. Resonemanget säger något om hur rörelsen relaterar till den äldre, mer strukturerade och organiserade rörelsetraditionen. Det faktum att egenskaper förknippade med denna anses ge rörelsen mer status är intressant i diskussionen om hur ”nya” och ”gamla” egenskaper kombineras hos sociala rörelser samt varför en viss kombination uppkommer. En parallell kan dras till diskussionen om institutionalisering och vad som händer då tidigare störande former etableras i ett samhälle. En hypotes skulle kunna vara att institutionaliserade egenskaper ger legitimitet medan nya ger uppmärksamhet.

Planka.nus organisation innebär en kombination av ett fast medlemskap i P-kassan med lösare knuten aktivism. Organiseringen är dock en viktig del av den gemensamma aktionen. Medlemskapet i P-kassan är kontrollerat men inte avgörande för deltagande och rörelsen vänder sig inte till en specifik socioekonomisk klass eller särskild grupp. Även icke-medlemmar anses stödja sakfrågan genom alternativa aktioner. Rörelsen bygger på en idé om klasskonflikt men vänder sig till alla som står i beroendeställning till systemet, inte enbart materiellt. Organisationsidealet och driften är decentraliserade och ledarskapets roll är starkt nedtonad. Planka.nu samverkar i tillfälliga, löst knutna konstellationer med andra grupper.

Mål

Motståndare

De aktörer som framställs som motståndarna för plankas verksamhet är först och främst politikerna i Stockholms läns landsting samt de privata företag som sköter driften av kollektivtrafiken, Connex, Citypendeln och Busslink. Enligt hemsidan ser Planka.nu SL som ett verktyg vars användning är politikernas ansvar. De privata entreprenörerna å andra sidan anses sätta vinstintressen framför driften av lokaltrafiken (*Planka.nu: FAQ*). Det handlar om påtryckningar på regional nivå men frågan är om dessa kan ses som ett led i att påverka politiker på nationell nivå. Kampen förs dock på det lokala planet och ingenstans nämns visioner om en nationell eller global reform. På ett flertal ställen uttrycks sympati med de arbetande i tunnelbanan, såsom spärrvakter, kontrollanter och väktare och det är tydligt att dessa inte ses som ansvariga. Materialet reflekterar en bild av plankare, betalande resenärer och anställda som del av samma kollektiv på så sätt att alla anses sitta i beroendeställning till det nuvarande betalningssystemet. I ett öppet brev till alla SL:s spärr- och ordningsvakter skriver Planka.nu:

Vi respekterar er i ert yrkesutövande, och trots att det kan tyckas motsägelsefullt vädjar vi nu till er om ökad förståelse gentemot oss som inte har råd att betala avgifterna i kollektivtrafiken, plankarna. Gång på gång åsidosätts individen, arbetarnas och resenärernas intressen, till förmån för profithungrande VD:ar (*Äldre nyheter: 2004-03-06*).

Planka.nus mål är inte att vara en del i den beslutsfattande apparaten, något som vi sett även speglas av deras val av aktionsformer. Det lokala organisations- och demokratiidealet berör även synen på nationalstaten. Den tydligaste globala koppling som hittats är då Connex kritiserar för att ha skrivit kontrakt för spårvagnstrafik på ockuperad mark mellan de judiska bosättningarna i Palestina, något som anses leda till ökad segregering mellan judar och palestinier (*Äldre nyheter: 2005-11-14*). Vid ett tillfälle har också Planka.nu medverkat i ett internationellt seminarium, Europeiska sociala forumet i London (*Äldre nyheter: 2004-10-11*). Samtidigt som hemsidan under ett flertal bulletiner framhäver att initiativ för nolltaxa pågår i andra städer samt uttrycker sitt stöd till dem så ligger deras eget fokus dock helt och hållet vid den lokala situationen (*Äldre nyheter: 2004-07-28, 2004-11-10, 2005-07-01*). En förklaring kan hittas i Planka.nus brukardemokratiska ideal, att användarna själva ska styra. Slagordet ”att tänka globalt och handla lokalt”, som blev ett populärt slagord i och med att miljö rörelsen slog igenom på 70-talet, är inte utan relevans även för Planka.nus perspektiv (Thörn 2002: 164).

Alexander Berthelsen säger att Planka.nu självklart är för nolltaxa även i andra städer och i andra länder men att det måste genomföras av innevånarna själva, ”Det är svårt att påverka på håll”, säger han. Två nivåer kan urskiljas i rörelsens mål. För det första är aktionerna medel för att tvinga politikerna i landstinget att införa nolltaxa. Men som vi sett är aktionerna också mål i sig genom att själva genomförandet innebär lägre kostnader och större rörelsefrihet för aktivisterna. Aktioner som syftar till att skapa opinion och uppmärksamhet kring Planka.nus frågor riktar sig både till media och till allmänheten och syftar till att indirekt få stöd för både den politiska påtryckningen och den egna plankningen.

Samtidigt som situations- och konfliktbeskrivningen är ur ett tydligt vänsterperspektiv finns i materialet kritik mot politiker på såväl höger som vänsterkanten. Alex Berthelsen säger sig vara emot parlamentarism i alla dess former och på frågan om Planka.nu är politikerföraktare svarar han att: ”-det tror jag. Jag i alla fall.” På frågan om det är fel personer på posterna eller om det är systemet det är fel på svarar han ”-det är systemet. För mycket makt samlas hos enskilda personer. Och för mycket pengar. Det är ett sjukt system”. Enligt Berthelsen är problemet att politikerna inte är representativa för folket. Han säger att även om nolltaxa ingår i Vänsterpartiets och Miljöpartiets partiprogram så händer det ingenting, ett uttalande som speglar den kritiska ton som markerar uttalanden om politikernas sätt att arbeta för frågan på hemsidan:

I Stockholm väljer de partier som inte ställt sig bakom nolltaxeidén att inte ta debatten. Inte ens de partier som förespråkar den, huvudsakligen vänsterpartiet och miljöpartiet, tycks ta sig själva på allvar. ”Vi är för nolltaxa, men tror inte den är realistisk att införa” säger Åke Askensten, miljöpartist och ledamot i SL:s centrala regionsstyrelse. Frågan är hur man tänker när man för ett sådant resonemang? (*Gratis kollektivtrafik: Nolltaxa, ingen utopi*)

Innehåll

”Planka.nu förespråkar en gratis kollektivtrafik, som ägs av alla tillsammans och förvaltas av de som arbetar i den. Så lyder Planka.nus grundprinciper” (*Gratis kollektivtrafik: Planka.nus åsikter*). Planka.nu kämpar för att kollektivtrafiken helt ska finansieras med en progressiv skatt. Därmed skulle nolltaxa införas och pengahanteringen i lokaltrafiken avskaffas (*Gratis kollektivtrafik: finansiera nolltaxa*).

En storskalig avgiftsstrejk sätter press på politiker och byråkrater att finansiera rättvist, och att genomföra den marginella skattehöjning som krävs för att skattefinansiera kollektivtrafiken. Vi ser plankningen som ett medel i arbetet med att tvinga fram en rättvisare

fördelningspolitik, men också som en nödvändighet för sämre ställda grupper att förflytta sig (*Filer/Länkar/Distro: Filarkiv*).

Planka.nus ideologi kan beskrivas som en variant av lokal autonom marxism där en strukturell ram appliceras på driften av kollektivtrafiken. Systemet har då nolltaxan som utopi och vänder sig emot det vinstintresse som stör det ideala systemet i likhet med den marxistiska historiematerialistiska analysen av hur den kapitalistiska organisationen ligger i vägen för det ideala samhället. Precis som en omorganisering av produktionsmedlen presenteras som lösningen av extremvånstern antar Planka.nu en syn på nolltaxa som lösningen på ett spann av problem relaterade till livet i staden. Det handlar inte bara om privatekonomin utan även om bredare politiska frågor som segregation då rörelse i staden ökar, våldskultur och otrygghet genom minskad pengahantering samt ökad jämlikhet och frihet. På detta sätt skulle Planka.nu kunna sägas presentera ett vänster- strukturalistiskt perspektiv.

När Planka.nus mål studeras utifrån innehåll blir det tydligt hur äldre tradition kombineras med aspekter som kännetecknar nyare sociala rörelser. Vid en första anblick är det materiella kravet, att inte vilja betala, det mest markanta. Men materialet visar även på en tydlig icke-materiell värdegrund till att just dessa krav ställs och varför de anses legitima. Det är inte enbart en fråga *om*, eller om *hur mycket*, olika grupper ska betala utan även, och kanske ännu mer, om *hur* de ska göra det. Att på detta sätt ifrågasätta formen kan sägas vara att anta ett metapolitiskt perspektiv. Många referenser till klasskamp finns i Planka.nus situationsbeskrivning. Men det är inte i första hand mellan arbetarklass och överklass som konfliktlinjen går utan mellan de som sägs stå i beroendeställning gentemot trafiknätet och de som anses utnyttja just detta.

Kampen för lägre resekostnader är, precis som den fackliga kampen för högre löner, ett av de slagfält där arbetarklassens välstånd står mot företagets vinstintresse. För de flesta människor i Stockholm är kollektivtrafiken en absolut nödvändighet för att kunna leva ett normalt liv. Just därför att vi är så beroende av den ser privata företag det som en sätt att tjäna stora pengar. Att höja biljettpriserna, inte handikappanpassa tågen, lägga ner olönsamma busslinjer och tvinga de anställda till orimligt långa arbetstider är några exempel på trafikföretagens sätt att höja sina vinster (*Gratis kollektivtrafik: Planka.nus åsikter*).

Den arbetarklass som nämns som stridande part i citatet ovan är inte den enda grupp som anses inta en beroendeställning gentemot systemet. Grupper som barn, gamla, funktionshindrade, överviktiga, studenter, körkortslösa och ensamstående föräldrar sitter också i denna sits, enligt Planka.nu (se bland annat *Äldre nyheter: 2005-01-10*). Att inte ha

möjlighet att bruka kollektivtrafiken är den centrala frågan. Planka.nu liknar traditionella sociala rörelser i de materiella kraven och i synen på kollektivtrafikens drift som en fråga om fördelningspolitik och klasskamp. Men det finns också icke-materiella aspekter. Nolltaxa är med andra ord enligt rörelsen inte enbart en fråga om pengar utan också om värden som att själv bestämma över sitt liv och var man lever det. Kollektivtrafiken presenteras som en del av det offentliga rummet och ett begränsat tillträde till det ses som en begränsning av den egna levnadssfären. ”Det offentliga rummet blir allt mer reserverat för dem med pengar”, skriver Planka.nu och menar att avgifter leder till ett ökat kontrollsamhälle med dålig stämning, arbetsmiljörisker och våld (*Äldre nyheter: 2004-12-12*). Rörelsefrihet är ett betydelsefullt värde i rörelsens argumentation och det bygger på en rätt till det egna valet samt ett ifrågasättande av ett kontrollerande därav.

Med den personliga levnadssfären menas alltså inte enbart det fysiska rummet. Att behöva vara rädd kan också vara en fråga om jämlikhet och frihet: ”Vi menar att problemet ligger i den konstruerade konfliktsituationen som uppstår när människor som inte har råd att betala för sig konfronteras med kontrollanter som försöker utföra sitt jobb” säger Planka.nu på kollektivtrafikombudsmannens sida (http://www.kto.se/index.php?sida=vad_tycker_vi). Även de som arbetar i lokaltrafiken anses missgynnas av situationen. ”Släpp väktarna loss det är vår tunnelbana”, var rörelsens budskap i majtåget 2005 (*Äldre nyheter: 2005-05-03*). Rätten till självbestämmande anses även röra rätten till alternativ hos de som inte har råd att välja bilen eller tid att ta sig runt på andra sätt. Ett argument som förs för nolltaxan är miljöaspekten. För att kunna välja den miljövänliga kollektivtrafiken krävs dock enligt Planka.nu att den fungerar som ett alternativ även i förorterna och på landsorten. I diskussionen framhävs den individuella rättigheten att kunna välja, rätten att handla rätt: ”Det borde vara en rättighet och inte ett privilegium för välbeställda innerstadsbor att vara praktiska och miljövänliga”, skriver Planka.nu (*Gratis kollektivtrafik: Planka.nus åsikter*). Resonemanget speglar en syn på även jämlikhet som en fråga om individuell autonomi.

Rörelsen sprider via hemsidan och under aktioner musik av artister som stödjer deras sak. En av de låtar som finns för nedladdning och som förekommit som tema för aktioner i tunnelbanan är låten *Hon bor i Farsta*, av gruppen Svensk Pop. I låtens text berättas hur SL:s avgifter står i vägen för kärleken hos ett par som inte har råd att resa till varandra (*Filer/Länkar/Distro: Filarkiv*). Låten kan symbolisera Planka.nus konfliktbeskrivning mellan

vinstintressen och icke-materiella värden. Det är tydligt att fokus ligger vid livskvalitet och inte enbart vid en kamp om överlevnad.

På frågan om hur han skulle önska att det såg ut om tio år vad gäller planka.nu svarar Alexander Berthelsen: ”Då är det nolltaxa. Då finns vi inte mer. Men det är ju bara ett steg. Vi fixar det här, sedan börjar vi med nästa sak”. Uttalandet visar med tydlighet på det tvådelade målet. Dels är Planka.nu en rörelse som riktar in sig på en fråga och existerar beroende av den. Men det uttrycks även en större aspiration av vilken Planka.nu är en del, något som samarbetet och deltagandet i andra gruppers aktioner tyder på. Det konkreta i målbeskrivningen kan ställas mot den som finns i SAC: s principförklaring där de säger sig sträva efter att ”förverkliga den frihetliga socialismen” ([sac.se/org/principförklaring.html](http://sac.se/org/principforklaring.html)). Den övergång från en linjär syn på tiden med målsättningen att skapa ”storslagen utopi i framtiden” till en ”levande utopi i vardagen” som Melucci beskrivit blir tydlig i jämförelsen.

Planka.nu drar en konfliktlinje mellan kapitalet, det vill säga privata företags vinstintresse, och den enskilda människan. Rörelsen antar ett antiparlamentariskt synsätt och aktionerna riktar sig i hög grad till privata aktörer och media, men målet är att påverka regional politik. Detta speglar trots allt en tilltro till att makten att styra finns i dessa kanaler. Planka.nus mål är materiella men dess ideologi framhäver värden som rör autonomi och livskvalitet för individen. Rörelsen kallar sig vänsterrörelse och använder sig av en retorik som i hög grad liknar den hos den traditionella arbetarrörelsen. Den klasskategorisering som styrde denna mobilisering är dock nedtonad och många av de klassiska begreppen är omdefinierade i icke-materialistiska termer.

Slutsats

Resultat

Inledningsvis görs här en återkoppling till den inledande frågeställningen om Planka.nu överhuvudtaget är en social rörelse för att sedan vidare diskutera frågeställning nummer två. Utifrån den kunskap som framkommit i analysen kan Planka.nu sägas väl stämma in på Meluccis definition av en social rörelse. Verksamheten innebär kollektiva aktioner utförda av politiskt motiverade plankare med ett specifikt samhällsförändrande mål: nolltaxa.

Verksamheten har tydligt formulerade motståndare och aktionsformerna väljs utifrån deras antagna effektivitet som störande och påtryckande moment.

En fallstudie genomfördes på den sociala rörelsen Planka.nu. Inom samtliga tre aspekter, repertoar, organisation och mål, har vi funnit egenskaper som både kan tillskrivas äldre och nyare förhållningssätt. Rörelsens repertoar består till övervägande del av aktionsformer som enligt Tarrows begreppsvärld hör hemma inom formen *disruption* – den form som förknippas med nya sociala rörelser. Direkt aktion och livspolitik är karaktäristiska innovationer för nya sociala rörelser som är viktiga delar av Planka.nus repertoar. Rörelsens uttalandes om de traditionella aktionsformer som i liten skala används av de själva samt av andra stödjer Tarrows och Norris teorier om institutionalisering respektive normalisering.

Planka.nus organisation kan sägas vara traditionell i de hänseenden att den strukturerade samordningen spelar stor roll för rörelsens aktivism, att medlemskapet i P-kassan är kontrollerat och mätbart samt att rörelsen säger sig vara en part i en klasskonflikt. Egenskaper som decentralisering, nätverksstruktur, nedtonande av ledarskapets roll samt att deltagandet i rörelsen långt ifrån begränsas till P-kassan är dock aspekter som tillskrivits nya sociala rörelser. Planka.nus verksamhet har också drag av tillfällighet i deltagande och mål. Den klass som omnämns i konflikten definieras inte enbart utifrån materiell status.

Måltavlan är icke-statliga aktörer i form av media och privata företag, samt i hög grad även den allmänna diskursen. Men aktionerna ses som sätt att påverka regional politik. Rörelsen har ett anti-parlamentariskt synsätt och den nationella nivån står i bakgrunden då den lokala situationen betonas. Trots materiella krav framhävs i hög grad existentiella värden i debatten. Inom samtliga aspekter som ingick i analysinstrumentet fann vi en övervikt av egenskaper som kopplats ihop med en ny rörelsekultur.

Men studiens syfte var utöver det rent empiriska, även teoriprovande och metodologiskt. Genom att skapa ett analysinstrument som kombinerar erfarenheter från forskningen om traditionella sociala rörelser med den forskning som inriktats på förändring hos det som kallas de nya sociala rörelserna kunde analysen undvika att bli en fråga om antingen eller, ny eller gammal. Analysen kunde därmed genomföras med en större öppenhet inför de äldre och nyare element som kombineras i rörelsens verksamhet. Metoden innebar att två idealtyper plockades isär och sammanfogades till en. I stället för en endimensionell avbockning av

kriterier blev resultatet en djupare diskussion som tillät aspekter att ha skilda, till och med teoretiskt motstridiga, inspirationskällor. Trots att retoriken hör till den gamla skolan visade sig till exempel definitionen av många av arbetarrörelsens begrepp ha sin grund i värden som förknippas med en ny tradition. Ett resultat som detta skulle skapat problem om studiens mål hade varit att definiera rörelsen som ny eller gammal.

Diskussion

Kombinationen av hemsida och intervju gav ett utförligt material om Planka.nu utifrån analysinstrumentets områden. Som i de flesta fall finns även här plats för en större utveckling genom att en större mängd material studeras men intressantare vore en jämförande analys av nya och gamla rörelsemönster eller samma rörelse över tid utifrån samma teoretiska ram. Analysinstrumentet utvecklades utifrån ett flertal teorier men tog sin grundstruktur från Norris och Tarrow. Genom att samla referenser från flera håll kunde ett mer öppet synsätt antas än om någon aspekt av förändring uteslutits. Förhoppningen var att kunna sammanfoga välarbetade analysramar med mer aktuell forskning inom ett område som ständigt förnyas och förändras samt utmärker sig av en stor heterogenitet. Utgångspunkten var att det är svårt att hitta det som inte letas efter och att ett mer begränsat instrument skulle riskera ett mer begränsat resultat. Det kan finnas en risk att, genom användningen av specifika ramar som utarbetats enbart för att studera sociala rörelser som karaktäriseras som nya, tappa kunskap som framkommit i studiet av traditionella former. En annan risk med att inrikta sig på de förändrade faktorerna kan vara att studien blir en ”jämförelse med sig själv”. Med det menas att den leder till slutsatsen att en social rörelse är ”ny” enbart genom att undersöka de faktorer som tillskrivs denna grupp och inte tar hänsyn till det som inte förändrats, eller som är del av en eventuell förändring av sociala rörelser i stort. Den kombination av teori från forskning som främst rör traditionella organisationsformer med forskning om nya sociala rörelser som används här anses också kunna användas för etablerade former och för att belysa utveckling inom sociala rörelser över tid. Sociala rörelser ägnar sig åt protest och strävar medvetet efter att väcka uppmärksamhet i det samhällssystem där de verkar. Innovation, inom alla aspekter, är en viktig del av deras funktion. För att kunna fånga den egenskapen krävs ett förhållningssätt som går bortom en uppdelning i separata block, teoretiskt såväl som analytiskt.

Anledningen till att Planka.nu väljer att vidga den traditionella formen för aktivism kan vara en anpassning till dagens samhälleliga förutsättningar och konflikter. Att det bakom den klassiska retoriken låg så pass mycket av det som kopplats samman med nytt politiskt deltagande var ett oväntat resultat. Att nya värderingar styr en retorik som vid första anblicken har stora likheter med traditionell arbetarklassmobilisering tyder på att rörelsen antar ett självständigt förhållningssätt gentemot traditionen. Som nämnts har Tarrow kritiserat teoretiker som inriktat sig på nya rörelser för att överdriva det nya hos de rörelser som studeras. Kritiken är viktig. Dock ifrågasätts Tarrow's syn på sociala rörelser som ett konstant uttryck för ett misslyckande hos de styrande, som även om det till viss mån varierar i uttryckssätt i stort handlar om samma sak. Även om tanken på att det handlar om ett definitivt avbrott där nya rörelser står helt autonoma förkastats finns, som i de flesta system, utrymme för utveckling i och med att samhället utvecklas. Tesen att det förändrade organisationsmönstret speglar en förändring i samhället i stort, i linje med Inglehart och Meluccis forskning, verkar till högre grad överensstämma med det resultat som framkommit i denna studie.

Planka.nus kopplingar till arbetarrörelsen stämmer väl in på den beskrivning som gjorts av utvecklingen av sociala rörelser i ett internationellt perspektiv. Efter 60-talet sägs det att de sociala rörelserna i Europa ofta följde i spår från tidigare arbetarrörelser medan de på den nordamerikanska kontinenten antog en religiös karaktär, alternativt snabbt tog formen av intressegrupper (Della Porta & Diani 2001: 2). En viktig frågeställning i sammanhanget är huruvida de traditionella massrörelserna, som teorin om det klassiska sättet att påverka bygger på, också genomgått förändringar i samma riktning. Varken redan etablerade eller nyuppkomna sociala rörelser agerar i samhällsvakuum och det ter sig troligt att det även där skett förändring. Att undersöka om det är så vore intressant, både för kunskapen om dessa etablerade former, om det ”nya” hos nya former samt för utvecklingen i samhället i stort.

Både Planka.nus val av repertoar och dess inställning till traditionella aktionsformer bekräftar tesen om institutionalisering. Om tesen är korrekt har vi i framtiden att vänta en etablering av de protestformer som nu ses som alternativa. På Stockholms lokalteve kunde vi 16 december 2005 se ett inslag där det moderata oppositionsborgarrådet Kristina Axén Olin sålde överfallslarm på Drottninggatan i Stockholm. Axén Olin förklarade att målet var att uppmärksamma att neddragningar inom polisen lett till en ökning av antalet våldtäkter i staden. På många sätt liknar händelsen en medieinriktad direkt aktion och kan ses peka mot en institutionalisering av den direkta aktionen som aktionsform. *Reclaim the streets* är ett

initiativ som går ut på att ordna spontana gatufester och demonstrationer utan tillstånd med målet att ”återta” det offentliga rummet från vad som anses ha blivit ett illegitimt kontrollsamhälle (se till exempel www.reclaimthestreets.net och www.peppbrigaden.se). Iden kan tolkas som ett försök att även återta demonstrationen som aktionsform genom att aktualisera det störande elementet i protesten, en sorts re-institutionalisering.

Även inom aspekten organisation kan institutionalisering observeras då nya former tar plats i den etablerade politiska sfären. Den platta och decentraliserade organisationsformen har eftersträvats av Miljöpartiet och Feministiskt initiativ. Ett nedtonande av klasspolarisering kan observeras i partiprogram och debatter under de senaste valperioderna. Att det skett en förändring i strukturen kan illustreras av att de politiska blocken till högre grad nu delar agenda och retorik. Som redan nämnts har enfrågepartier blivit vanligare och förutom Junilistan har nyheter som Sjukvårdspartiet och Norrbottenspartiet florerat i diskussionen (se till exempel Bondesson 2005 och Kärrman 2002). Kanske har detta att göra med att den generation som var ung då den nya rörelsetraditionen etablerade sig tagit med sig utvecklingen in i sitt yrkesliv. Frågan är om vi i framtiden får se en fortsatt utveckling i denna riktning då de ”nya” rörelserna inkorporeras i de etablerade politiska kanalerna. Eller så går det kanske mot en uppdelning där utomparlamentariskt politiskt engagemang ökar samtidigt som det engagerade deltagandet i den representativa valapparaten koncentreras till valperioderna. Denna utveckling skulle antagligen innebära en nedtoning av den svenska modellen för ett partisystem mer markerat av lobbyism och catch-all partier.

Ett oväntat resultat av studien var den höga grad som ideologiska ställningstaganden ändå styrde vad som är i grunden en enfrågerörelse. I samhällsdiskussionen framhävs ofta utvecklingen mot mer tillfälliga nätverk och koncentrerade debatter som negativ. Thörn har mött kritiken mot att så kallade ”enfrågepartier” skulle innebära en avideologisering av politiken med att argumentationen bortser från att nätverksmobilisering och politisk minimalism förutsätter mer långsiktiga och kontinuerliga politiska perspektiv och aktiviteter (Thörn 2002: 176). Synsättet passar väl in på det som framkommit om Planka.nu i denna studie. Melucci kallade aktivister från den nya traditionen för ”nomader i nuet” men Thörn skulle kanske ifrågasätta om det inte ändå fanns, om än inte en fast förankrad politisk organisation, åtminstone ett bakomliggande ideologiskt fundament. Kanske kan det vara så att de olika grupperna delar de nya värden som, enligt Ingleharts forskning, fått ökad betydelse och att enfrågerörelserna är försök att göra kampen om dem mer konkret. Eftersom nyare

rörelser i så fall vilar på en gemensam värdegrund i förhållande till en äldre konfliktkultur kan de samarbeta i nätverk och tillfälliga aktioner utan att för den delen tappa riktningen för det egna politiska deltagandet. Kanske kan det faktum att de äldre rörelsetraditionernas storslagna mål i de allra flesta fall inte förverkligats lett till att en ändring av taktiken verkar meningsfull. Diskussionen huruvida de människor som engagerar sig idag utanför de representativa kanalerna är mindre ideologiskt drivna än de som en gång byggde upp dem kan utvidgas om hänsyn tas till de sätt på vilka deltagandet ändrats. I och med de konkreta aktionerna kan eventuella långsiktiga värden hamna i bakgrunden i kommunikationen med politiker och övriga medborgare, särskilt då den allt oftare går via media. Den dubbla mening som präglar direkt aktion kan också vara en faktor. Det finns alltid en risk att aktionen enbart uppfattas som ett sätt för aktivisterna att själva skaffa sig fördelar, både av aktivister och av den omgivning de söker påverka.

Bibliografi

Litteratur

Bondesson, Mikael, 2005. "Sjukvårdsparti siktar på riksdagen", i *Dagens Nyheter* 2005-12-03.

Bäck, Mats - Möller, Tommy, 2003. *Partier och organisationer*. Stockholm: Nordstedts Juridik.

Dahlgren, Peter, 2005. *Preface*, i Van De Donk, Wim - Loader, Brian D - Nixon, Paul G - Rucht, Dieter (ed.), 2004. *Cyberprotest. New Media, Citizens and Social Movements*. New York: Routledge, s. xi-xix.

Della Porta, Donatella - Diani, Mario, 2001. *Social Movements, an introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.

Giddens, Anthony, 1991. *Modernity and Self - Identity*. Cambridge: Polity press.

Herbert, Niels - Jacobsson, Kerstin, 1999. *Olydiga medborgare? Om flyktinggömmare och djurrättsaktivister*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

Herngren, Per, 1990. *Handbok i civil olydnad*. Uddevalla: Bonniers.

Inglehart, Ronald, 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among*

Inglehart, Ronald, 2000. *Changing values in the new millennium: Challenges to representative democracy*, i Riksbankens Jubileumsfond (ed.), 2000. *Den representativa demokratins framtid*. Södertälje: Gidlunds förlag, s. 19-74.

Kärroman, Jens, 2002. "Han gjorde mp till vågmästare", i *Aftonbladet* 2002-09-17.

Melucci, Alberto, 1992. *Nomader i nätet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg, Daidalos.

Nationalencyklopedin 1995. Bra böckers förlag, Höganäs.

Norris, Pippa, 2002. *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rucht, Dieter, 2005. *The quadruple 'A'. Media strategies of protest movements since the 1960s*, i Van De Donk, Wim - Loader, Brian D - Nixon, Paul G - Rucht, Dieter (ed.), 2004. *Cyberprotest. New Media, Citizens and Social Movements*. New York: Routledge, s. 29-56.

Sjöström, Johan, 2003. *Klasskamp utanför fabriksportarna. En studie över kampanjen plankan.nu som en ny social rörelse*. B-uppsats, Sociologiska institutionen vid Umeå Universitet, Umeå.

Sörbom, Adrienne, 2005. *När vardagen blir politik*. Stockholm: Atlas.

Tarrow, Sidney, 1998. *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Thörn, Håkan, 2002. *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, välfärdssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.

Van Aelst, Peter & Walgrave, Stefaan, 2005. *New media, new movements? The role of the internet in shaping the 'anti-globalization' movement*, i Van De Donk, Wim - Loader, Brian D - Nixon, Paul G - Rucht, Dieter (ed.), 2004. *Cyberprotest. New Media, Citizens and Social Movements*. New York: Routledge, s. 97-122.

Internetsidor och media

sac.se/org/principförklaring.html, hämtat den 2 december 2005.

TV Stockholm, TV 4, 16 december 2005.

www.reclaimthestreets.net, hämtat den 5 januari 2006.

www.peppbrigaden.se, hämtat den 5 januari 2006.

Empiriskt material

<http://www.planka.nu/lokal.php?stadID=1>, hämtat den 11 november 2005.

http://www.kto.se/index.php?sida=vad_tycker_vi, hämtat den 29 december 2005.

Intervju med Alexander Berthelsen genomförd av Linda Åkerström, Stockholm den 7 december 2005.